شیعر و شاعیریی و خوێندنەوەیەك بۆ بەرهەمە شیعری “بەرەواژ”ی نارین ڕۆستەم-3- … سۆران محەمەدەسوورە

-3- کۆتایی

چوارەم: بگێڕەوەی منداڵ:
مرۆڤ، بەگشتیی مامەڵەیەکی نامۆی لەگەڵ منداڵیی و ڕابردووی خۆی هەیە، بەڵام لەنێوان ئەم مرۆڤانەدا کەسانێك هەن کە سرووشتێکی نامۆتر و شێتانەتریان لەگەڵ منداڵییدا هەیە، ئەوانیش شاعیرانن. شاعیران بۆ ئەوەی منداڵیی خۆیان ببیننەوە‌، بۆ ئەوەی قەرەبووی دڵبڵندییی منداڵییان بکەنەوە، بە زمانی منداڵیی -نەك بە زمانی شیعری منداڵیی- شیعر دەژێنن، کە لە گەورەییدا لێیان ستێندراو و سنووردارکراوە، هەمیشە لەو خەیاڵ و لەو منداڵییەدا دەژن، کە دەستیان پێیان ناگاتەوە. جا ئیتر ناخۆشیی و کوێرەوەریی بێت یان خۆشیی و خەندە، چونکە منداڵ، بەتایبەتیی بگێڕەوەی نێو ئەم چوار شیعرانەی کە لە خوارەوەدا ناویان هاتووە، هەردەم شتەکانی وەك کایە و یاریی بینیووە.
لە شیعرەکانی “کڵاو، زۆرانبازی، قوتوو و حەمام”دا بگێڕەوەیەکی منداڵ هەیە. لەو شیعرانەدا کە شاعیر باس لە خێزان دەکات، لەوێدا منداڵێکە و خۆی شاعیر نییە. بۆیە لەو شیعرانەدا بگێڕەوەی منداڵییەک دەبینین، بەڵام لە شیعری کڵاو و حەمامدا بگێڕەوەی منداڵ، چاوێکی گەورەشی لەسەرە. واتە بگێڕەوە هەر لە زەمەنی منداڵییدا نییە. بۆیە شاعیر بەم بگێرەوە منداڵە لە شیعرەکاندا، وەك جندارێك دەست لە شیعر دەوەشێنێت. هەرچەند ئەگەر بگێڕەوەی منداڵ لەنێو ڕووداو و مەترسییدا ژیابێت، ئەوە بە چاوێکی منداڵانە ڕووداوەکانی بینیووە و لێکی داونەتەوە‌، بەتایبەت لە هەردووك لە شیعرەکانی “زۆرانبازی و قوتوو”دا، چونکە لەم دوو شیعرەدا بەرگی منداڵێکی گەورەبوو نییە، بەڵکوو ڕاستەوخۆ منداڵێکی بگێڕەوە هەیە. واتە بگێڕەوەی منداڵ ڕووداوەکانی وەک کایە و گاڵتە بینیوون و

منداڵی نێو ئەو ڕووداوانێ، منداڵێکێ لێگڕێ ڕووداوە مەترسیەکان، بە ترسەوە یاری ناکات. کەچی لە شیعری کڕاو و حەمامدا بگێرەوەی منداڵ هەیە و بەرگی منداڵێکی گەورەبوو بەسەر ڕووداوەکانی ئەم بگێرەوە منداڵەدا هەیە. واتە جگە لە بگێڕەوەی منداڵ، ئەوە لەپاڵ ئەوەدا تێگەیشتنێکی گەورەبوونانەش هەیە، لێوەی کە ئەو ڕووداوانە پێبوون لێ مەترسیی. هەڵبەت ئەم جۆرە شێوازە وایکردووە، شیعر بپەڕێنێتەوە ئاستێکی بەرزی شیعریی، هونەریی و ئێستاتیکیی.

ا/ شیعری قوتوو:

شاعیر لە شیعری "قوتوو"دا خەیاڵ، تێڕوانین و دنیابینیی منداڵیی خۆی -نالێم دەیکات بە شیعر، چونکە منداڵیی، خۆی شیعرێکی نەنووسراوە- بەبەر شیعردا دەکات و منداڵیی خۆی بە شیعر پەروەردە دەکات و دەیژێنێت، هەر بۆیە ئەم بەرهەمە بەدەستلێدان لە "منداڵیی شاعیر" سەرڕێژە:

"قوتوویەکی بۆسەرە ماڵەکەمان
هەندێك جار شەکری تێ دەکرێت و
زۆر جاریش خوێ." (ڕۆستەم. 2021: 21)

شاعیر لە منداڵییدا ماڵەکەی خۆیانی بەشێوەیەکی زۆر جیاواز بینیووە، ماڵێك لەشێوەی قوتوو، کە سەری نەبووە، نا ئاسمان سەری بووە. دنیای منداڵ هەردەم دنیایەکی بێخەوش و بێگرێیە، هەردەم بۆ گرێیەکانی ژیانی ئەوانی لەخۆگەورەتریش گرێیەکان هەر بەو تێڕوانینە دەکاتەوە، کە خۆی وێنایان دەکات، نەك بە وێنای ئەوان. بۆیە ژیانی منداڵیی، جیهانی شاعیرانەیە. مرۆڤە گەورەکان بەردەوام پێویستیان بە شیکردنەوە هەیە، هەربۆیە شیکردنەوەی دونیای منداڵیی بۆ مرۆڤە گەورەکان قورسە، چونکە لێی تێناگەن، ئەوەندە ناخەکییە، کە مرۆڤە گەورەکان پێویستیان بە شیکردنەوەیەك هەیە کە دەبێ بۆیان بەراورد بکەی بە باڵا، قەبارە و ژمارە. 'مرۆڤە گەورەکان هیچ کات خۆبەخۆ تێناگەن و ئەمەش بۆ منداڵان/شاعیرانی نێو مەتەڵ، تاقەتپڕووکێنە کە بەردەوام شتەکانیان بۆ شی بکەنەوە'. (ئێگزوپێری. 2019: 8-9)، هەر ئەمەشە شیعر؛ کە وەك پەتێکی چنراو وایە، کە هەر سەرەی بە داوێك لە "داوی منداڵیی" دەستپێدەکات. بۆیە هیچ کاتێك نییە، کە شیعر و منداڵیی بەبێ یەکتر هەڵبکەن، ئەمەش وا دەکات لەنێو خۆیدا هەڵگری دژیەکیی، بێزاریی، شەیدایی و ئاوازی کینەی شادیی بێت.

منداڵ هەر لە گچکەییەوە زمانی بەر شیرین و تاڵیی دەکەوێت، ئەگەر چی ناتوانێت باش سەردەریان لێبکات، لەوێوە، لەو شیرین و تاڵییەوە هەست بە دووانەکانی ژیان دەکات، دووانەی ژیان و مردن،

خۆشیی و ناخۆشیی، ماڵ و کرێچییایەتیی، ئازار و ساغڵەمیی. ئیدی لە کۆپلەی دووەمدا ئەم ماڵە چیتر ماڵی مندداڵ، کە ئاسمان سەری بووە، بەو سادەییە نامێنێتەوە و بەر شیرینیی لەخۆگەورەترەکان دەکەوێت، واتە هەر لەگەڵ ئەوەی کە خوشکەکەی مێرد دەکات، شیرینیی دەچێژێ و تامی خۆشیی دەکات و ئەو دەمە دەبێت خۆی تەیار بکات بۆ شیکردنەوەی دونیای خۆی بۆ دونیای ئەوانی دیکە، ئەگەر چی شیکردنەوەیە، بەڵام شیکردنەوەکەش هەر لە دونیای منداڵییدا دەژێت:

"کە خوشکم چووە ناو جلی بووکێنییەوە،
ماڵمان شەکردان بوو" (هەمان، 21)

بەڵام ئەوەندە ناخایەنێت، ئەم شیرینییە، ناتوانێت تاسەر بەتەنیا بەبێ دژەکەی بژێت، ئیتر خوێ کە ئازار بەسۆتر، ڕەنج تۆختر و ڕەش تاڵتر دەکات، دەبێتە میراتگری ئەم ماڵە بێسەرە، کە ئاسمان سەریەتی:

"ئەو ڕۆژەی بەلووعەی تانکی ئاوەکەم لەدەست پەڕی و
خوێن بە دەماری تانکیدا هاتە خوارێ
قوتووەکە پڕببوو لە خوێ.
دەرمانخانەکان لە جیاتی دەرمان، بلیتی یانەسیبیان دەفرۆشت. (هەمان: 22)

لەدەستدەرپەڕینی بەلووعەی تانکی ئاو، کەوتنە نێو ژیانێکی ترە، کە ژیانی خوێ و شیرینییە، ژیانی دووانەکانە‌، نەك ئەو ژیانەی کە ماڵ تێیدا هەردەم وەك قوتوویەکی بێسەر بێت. سەیر ئەوەیە لەگەڵ هەموو ئەمانەدا، بگێڕەوە هەر منداڵ دەمێنێتەوە، دەرمانخانە بە شوێنی فرۆشتنی بلیتی یانەسیب، لە جیاتی دەرمان تێگەیشتووە و قووتدانەوەی ئەکبەریش لە کاتی کۆخینی بانگدەردا، وێنای نەخۆشیی بۆ ناکات.

"بانگدەر (أکبر)ـەکەی (اللە)ی قووت دایەوە." (هەمان: 22)

بەمپێیە قووتدانەوەی وشەی "ئەکبەر" لێرەدا ئەوەندەی بەر تێگەیشتنی منداڵێك دەکەوین، ئەوەندە بەر مانا ئایینییەکەی ناکەوین.

"لە ناوەڕاستی ئەم قوتووەدا،
ئاسمان پارچەڕایەخێکی موتفەڕکە،
هەڵواسراوە
هەر پەڵەهەورێکی چڵکنی بکەوێتە سەر،
دایکم بە گەسك لایدەبات
(ئەوە دەشارمەوە کە دایکم بە قەرەوێڵەیەکەوە نووساوە و پەڵەهەورە چڵکنەکان دەژمێرێ)
بە سواری گەسکەکەوە بەسەر قوتووەکەدا دەفڕم،

باوکم…
پێکێك عەرەق هەڵدەدا و
فو بە فانۆسەکەدا دەکات
من لە گەسکەکە بەردەبمەوە و
بەناو قاپی جاجیکدا دەکەوم،
تەباغەکە کوژاوەتەوە
بەشی ساڵێکی دیکە نەگبەتی کوڕاوە." (هەمان: 23- 24)

بۆیە منداڵیی شاعیر/نارین ناتوانێت بەشدار نەبێت لە پێکهاتە و ناوەڕۆکی شیعرەکانی. منداڵیی دەستێکی خودایی بەسەر ناوەڕۆك و ڕووخساری شیعرەوە هەیە، ناوەڕۆك زۆرجار لە خەیاڵ و ئەندێشەدا، ڕووخساریش لە ئاکار و مامەڵەی ڕۆژانەی شاعیردا دەبینرێتەوە. وەها منداڵێکی زیت و وردبین لەگەڵ منداڵییدا، ئاقیبەتێکی باشی نابێت و سەرەنجام لە پێشکی شێتیی یان دەروونیی هەڵدەنووتێ. ئەمە سەرەنجامی زۆربەی شاعیر و وێژەوانانی داهێنەر و نوێخواز بووە.

هایدیگەر لە وتاری "شیعر چییە؟"دا ئاماژە بەوە دەدات کە "شاعیر تەنیا پێویستی بە دەنگی خۆیەوە." (هایدیگەر، 2017: ٥٠)، ئەو دەنگە دەنگێکە کە لەناو خۆیدا دەژیێت و مەرایی بۆ کەسی تر نییە. ئەو دەنگە ناکرێت هەمان ئەو دەنگی منداڵییە نەبێت کە هەڵیگرتووە، ئەو دەنگەی کە هەزاران وێنە، خەیاڵ و فڕینی لە مێشکدا دەزرنگێتەوە.

ب/ شیعری زۆرانبازی:

شیعری زۆرانبازی یەکێکە لە شیعرە هەرە جوانەکانی نێو بەرهەمی بەرەواژ. شیعرێك کە وەك فیلمکارتۆنێك دەبینرێت، بەڵام نەخێر، ئەم شیعرە باسکردنە لە خێزانی کورد، لە ژن و مێرد، کە چۆن کێشە و گرفتەکانیان لەبەردەم منداڵەکانیاندا یەکلایی دەکەنەوە. ئەمە پرسێکی گرینگە و بەدەگمەن خێزانێك هەیە کە لەنێو ئەم کێشەیەدا نەخوولێتەوە. بگۆڕەوەی منداڵ، هەمان ئەو منداڵەی نێو خێزانێکی کوردە، کە ژن و مێردەکە لە کێشە و شەڕەکانیاندا، دەیکەنە بینەری خۆیان، جڵەوی گۆڕینی ئەم بەرنامەیەش لەدەست منداڵدا نییە، هەرچەند ئەگەر ئەو منداڵە شەش فیکە زیاتریشی پێبێت.

"ئێمن
شەش فیکەی ناو چپسی یانەسیب بۆ ملمەوە و ناتوانم ئەم یارییە ڕابگرم." (هەمان: 18)

بەگشتیی لە وێژەی کوردیی و شیعر بەتایبەتیی بەهیچ شێوەیەك وەها بگۆڕەوەیەکی منداڵ نابینرێت، کە تێیدا بووەتە بینەری

یەکلاییکردنەوەی ئارێشەکانی دایباب. بۆیە ئەم شیعرە لەم ڕووەوە دەبێت جێگەی بایەخپێدانی خوێنەر و ڕەخنەگران بێت. بەتایبەت کە بگێڕەوەی منداڵ ڕووداوەکە وەك ڕاستییەکی خۆزانیی نابینێت، بەڵکوو وەك یارییەك دەیبینێت و دەیگێڕێتەوە، هەر ئەمەشە هێڵی نوێخوازیی.

بۆ ئەوەی خوێنەر لە شیعری "زۆرانبازی"دا بەر ئەو بگێڕەوە منداڵەی بکەوێت، ئەوە بۆ ئەو مەبەستە تەواوی شیعری "زۆرانبازی" لێرە دادەنێین:

"هەر جارەی تەلەڤزیۆنە ڕەشوسپییەکە
تەقەتەقی لێ هەڵدەستا و
یاری زۆرانبازی پیشان دەداین،
باوکم
خۆی لێ دەبووە پاڵەوان،
دەبوو قاپێک شووتیی قەڵەو بخوات.

دایە
سەری شووتییەکانی دەپەڕاند،
ئێسکەکانی شووتیی ورد ورد دەکرد:
زۆرانبازە دڕاوەکە بوو.

ئەمن
ناوبژیوانێکی بێفیکە،
بە شەڕتی خۆتخۆتەوە دەسووڕامەوە.
کە کارەبا دەکوژایەوە،
دنیا ڕەنگاوڕەنگ دەبوو.
باوکم
قاپی شووتیی بەرز دەکردەوە
بەڕاستی ببوو بە پاڵەوان.

زۆرانبازە دڕاوەکە
سەری لەناو کێشی و
لە حەمام
پارچەی قاپە شکاوەکانی لە گۆشتی دەردەهێنا.

ئەمن
شەش فیکەی ناو چپسی یانەسیب بە ملمەوە و ناتوانم ئەم یارییە ڕابگرم." (هەمان: 16- 18)

پێنجەم: پەیشکی ناو بێهوودەیی شیعری "سێ برادەر"

مرۆڤ ماندووە، بەڵام پرسیاری بۆ ماندووبوونەکەی نییە، ئەمە گرێکوێرەی کوردانە. زۆر جار بەخۆتت وتووە، کە ئیتر لەمەڕ هیچ شتێکەوە نازانم، بەڵام هێندە نابات، خۆت قووچدەکەیتەوە، کە هەموو شتێک تێدەگەیت و هیچ شتێکیش تێکنادەیت. ئەوەندەش بەخەیاڵ، کە هیچ کێشەیەکت نەبێت. بۆ؟ ئەمە پرسیارگەلی منداڵیی خۆمان بۆ هەواڵەکان سەودا کرد و حزبمان کرد بە پێشەنگی بیرکردنەوە لەخۆمان؛ لەڕەوەبوو گۆرانییەکان وێندا بوون، ڕووحمان گەنە هەڵەی ماسیی، تەمەن مۆرانە لێیدا. تەنیا ئەو کاتەش دەرک بەو بەمەشبوونە دەکەین، کە شیعرێک دەخوێنینەوە. شیعری سێ برادەر، وەک زۆربەی شیعرەکانی تری نێو بەرهەمەکە، نە بە زمانێکی زبر، نە بە زمانێکی واوەیلا و نووزەنووس، دێت سەرپۆش لەسەر خەونەکانمان هەڵدەداتەوە و یێژێت، ئەی ڕووحی سمراو، هەوایەکی ئازاد هەڵبمژە، دنیا زووە و بەربەیان لە چاوشارکێنی تێدا هەرمەی ئومێدی لێ گەیینە.

شیعری سێ برادەر، لە ڕیزبەندیی ژمارە سێی شیعرەکانی نێو بەرهەمەکەدایە و هاوکات ژمارە سێش خراوەتە پێش وشەی برادەر، ئەمە موویەکی ماتماتیکیی تێدایە؛ گرینگ و پێویستە خوێنەر بەرچاوڕوونی ئەوەی هەبێت کە خاڵێکی گرینگی ئەم بەرهەمە شیعرە ئەوەیە کە بیرکارییانە (ماتماتیکی)یانە کاری تێدا کراوە، بەهەرحاڵ با ئەم ئاماژە کورتەیە، وەك بەرچاوخستنێك بێت بۆ خوێنەری خۆشەویست و ئیتر نەگەڕێینەوە سەر ئەم لایەنە.

شیعرەکە سێ برادەر، بەڵام سێ برادەری گچکە و منداڵ دەگرێتە خۆی، یەکێکیان بەرگدروو، دووەمیان مامان و سێیەمیش شاعیرێکە. یەکەمیان دەبێتە بەرگدروو، خەون دەدوورێت، کەچی خەونی شاعیرەکە لەبەر ڕەقیی و یاخیبوون، لەبەر سەختیی و جێکەوتنەبوونی خەونەکانی لە وڵاتدا، دەرزی و داوی دروومان نایبات. کەسایەتی یەکەم و دووەم مردنێکی ئاسایی دەمرن، کاتێك بەرگدرووەکە دەمرێت، بە شاعیر دەڵێن لەوێ بەفر ڕەشە و بە بوتڵێك وێسکی ئەمە بکە شیعر، بەڵام ڕەشیی قووماشە، نە عەبەسیەتییەکەی، هەر بۆیەشە مردنی ئەو نابێتە شیعر، وەك چۆن عەبەسیەتی شاعیر دروومان نەیدەبرد. ئەوی تریش کە مامانە دواجار لە بگۆڕەوە/شاعیرەکە بزر دەبێت و لێکهەڵدەبڕێن، هەمان ئەو ساڵەی کە هاوڕێی مامانی بزر دەکات، سی هەزار و دووسەت منداڵ دەکەونە کێشی زەوییەوە:

“برادەرەکەم مامان بوو،

ژنان لنگیان بۆ هەڵدەبڕی

ئەویش: مامۆستا، لەحیمچی، نەخۆشەکانی داهاتووی لێ دەردەهێنان.”

(هەمان، 12)

بزربوونی مامان لێرەدا دەکرێت گوزارشت لە قێز لە سێکسکردنێکی زۆر و بێچێژ، وەچەخستنەوەیەکی زۆر و پەراوێزی پەروەردەیەکی تەندرووست لە کۆمەڵگەدا بێت، بۆیە بزربوونی مامان، خۆبزرکردنیەتی، کە وەك بێزاربوون دەبینرێت. بۆیە مردنی مامان، مردنی دایکی هێنانەدنیایە، کاتێك کە دەشمرێت منداڵە خەمۆکەکان، لە دەوری تەرمەکەیدا پەشیمان دەردەکەون و بە داهاتووی سبەینێی خۆیاندا دەکێشن، کە بۆچی هێنانیە دنیاوە.

“لەناو تەلەڤزیۆن
منداڵە خەمۆکەکان
بە چواردەوری تەرمی مامانەکەمان
پەشیمان…
بە ناوچاوانی سبەینێی خۆیاندا دەکێشن” (هەمان، 14)

دواجار شاعیرێ سەرگەردان و عەبەسییەکەی هاوڕێمان، لەناو کۆمەڵگە، ڕاودەنرێت، وەك شێتێك دەیبینن و ڕەتدەکرێتەوە، بۆیە کەڵکەڵەی خۆکوشتن “بانگکردن” دەکەوێتە سەری، پەتێك دەخاتە ملیەوە و خۆکوژیی دەکات. کەڵکەڵەی خۆکوشتنی شاعیرەکە دەکەوێتە نێو نەخۆشەکانی شێتخانە و ختووکەی بنی پێی شێتەکانی ئەوێ دەدات، بەڵام شێتەکان بە حەبی قالیۆم دەمیان ئاخنراوە و خەوێنراون، بۆیە نایانەوێت لەدەرەوەی کۆمەڵگە و باو، بانگ بکرێن و خەونەکانیان گەڵاڵە بکەن.

خۆکوژیی نێو ئەم شیعرە بێزارییە لەدەست نەریتی باوی کۆمەڵگە، کە ئەوەی خەونی هەیە، ناتوانێت “بانگ بکات”، ئەوەی باسی خەون و خولیاکانیشی بکات، وەك شێت سەیری دەکەن و ڕەوانەی شێتخانەی دەکەن، یان دواجار ناچار بە خۆکوژیی دەبێت.

لەم شیعرەدا شاعیرەکە لە ململانێیەکی سەختدایە، ململانێ لەگەڵ واقیعی کۆمەڵگەیەك کە منداڵ دەخاتەوە، بەڵام ئاوڕی لێناداتەوە، وەك نەخۆش و خەمۆك دەڕوانێتە منداڵێکی نائاسایی و خاوەن خەون. دەکرێت ئەم ململانێیە پێویست بێت بۆ ڕووحی سرک و ڕادەستنەبووی شاعیر بۆ ژیانی ڕۆتین. بۆیەشە شیعر لەلای شاعیر دەچێتە ئاستێکی جیاواز، لە فۆرم و کەرەستەکانی شیعرییدا.

بۆیە ئەم شیعرە، کە یاریکردنی بە زەمەن، پچڕپچڕیی کۆپلەیی، تێکاڵۆزکاندنیان و سێ کەسایەتیی وایکردووە شیعرەکە ئاسان خۆی نەداتە دەستەوە و خوێنەر دوای تەواوکردنی وەربارە بگەڕێتەوە سەری، بۆیەشە “سێ برادەر” لە پیت، وشە، دەنگ و ڕستەکاندا خۆی وەك کۆمەڵە وێنەیەکی ژیانی ڕۆژانەی کۆمەڵگەی جێگیر و تاکی بزواو خۆی دەنوێنێتەوە. بۆیە هەر دوای کۆپلەیەک، یەکڕاست کۆپلەیەکی دیکە،

بارگاویی بە زەمەنی جیا بەدوای خۆیدا دێنێت، ئەمەش وادەکات مانای جێگیرنەبوون و وێنەی شیعریی دووبارەنەبووەوە بەرهەم بهێنێت.

بەهەر حاڵ، دەنگی شاعیری نێو شیعرەکە، دەنگێکە بە ئاڕاستەی ناباو. دەنگێکە بای کوێستانەکانی چیای، لەخۆیان ناڕەونەوە و دەگەڕێنەوە نێو خۆیان، هەر ئەمەشە وایکردووە کە‌ لەم شیعرەدا خوێنەر بەتەنگەوە‌ بێت بۆ دیدەنیی و گفتوگۆ لەتەک خۆیدا، کە هەمیشە ئێستا بە دەنگی ناوەوەی خۆی دەلەرێنێتەوە، بۆیە دەنگی ئەو دەنگی دەرەوە نییە، کە دەنگی دەرەوەش نەبێت، ئەوە بێگومان دەنگی ناوەوەی منداڵێکی ڕاماو لە ئێستا و چاو لە ئایندەیە. بۆچی چاو لە ئایندەیە؟ بێگومان ئەم پرسیارە ڕەنگە خوێنەر لە کاتی خوێندنەوەی شیعرەکەدا و یەك جار خوێندنەوە، لەخۆی بکات؛ ڕاستە عەبەسیەت و بێهوودەیی زۆر بەسەر شیعرەکەدا باڵکێشە، بەڵام ئەم باڵکێشییەی نەبووەتە هۆی ئەوەی پزیسکی نێو پانتایی بێهوودەیی بکوژێت، هەرچەند کە شاعیرەکەش لە بێزارییدا خۆکوژیی هەڵدەبژێرێت، بەڵام دەکرێت کۆتایی ئەم شیعرە بەم شێوەیەی خوارەوەش بخوێنینەوە:
پەتی ملی شاعیرەکە، ڕەشبینییە، بەڵام ڕەشبینییەك کە سەر لە هیوا هەڵدەسوێت، بێزارە، بەڵام بێزارێکی دانەسەکناوە، تووڕەکراوە‌، بەڵام تووڕەکراوێکی کونجکاو و مەیل لە جوانیی ژیانە. ئەو شاعیرە ئازاردراوە دەزانێت، ئەگەر مرۆڤ خەون و خەیاڵی نەبێت، ناگەشێتەوە، بۆیە گەشانەوەی ئەو پەیوەستە بە ململانێکردن، ململانێش بەری ئازار، شکاندنەوە، دەرکردن و تاڵاوچێشتنە، بۆیە بۆ ئەوەی مرۆڤ بە پزیسکی شادیی بگات، دەبێت لە هەناوی کۆمەڵگەکەیەوە بژێت و ململانێیەکە بکات، بەڵام چی کە خۆکوژیی ئەو/شاعیر لەلایەن ئەوانەوە بەسەریدا بڕاوە و کۆمەڵگە خستوویەتییە وەها دۆخێکەوە، کە خۆکوژیی هەڵببژێرێت، هەڵبژارتنی ئەو خۆکوژییە، دەستەوەستانبوونی نییە، ئەوەندەی بەرتەکێکە لە بێڕووحیی و ساردیی کۆمەڵگە، کە دەرووی تێگەیشتنی نییە. بۆیە خۆکوژییەکە، وەك پڕیشکی ناو بێهوودەیی دەردەکەوێت.

شەشەم: بەزەییی ساختە و شیعری ئێکسپایەر

لە شیعری “ئێکسپایەر”دا بەزەیی، موشتەریی و پشیلەیەك هەیە. شیعرەکە بە وشەی بەزەیی دەستپێدەکات و بە ژیانیش کۆتاییی پێهاتووە. موشتەری بە نیشانەی کۆیە‌، کە بریتین لە دادوەر، بازرگان، نووسەر، یووتوبەر. کەچی پشیلەکە بە نیشانەی تاکە. بەمجۆرە بەزەیی مووشتەریەکان، واتە بەزەیی ڕۆتینات و ساختەی ژیانی کۆمەڵایەتیی و سیاسیی. ئەو دۆخەی کە بەزەییی تەنیا بۆ

مەرام و بەرژەوەندیی، یان چاوبەستکردنی خەڵکان دەبێتە پرسێکی گرینگی ژیان.
کەوایە پشیلە تاکە، تاکێك لە کۆمەڵ، "پشیلەیەکی زەردی ئاساییە" (هەمان: 25) چۆن؟ ئەمە شیعرێکە لە چوارچێوەی ڕەخنەی کۆمەڵایەتیی و سیاسییدا دەخوولێتەوە، تاکێك کە دەنێو گیروگاڵێدایە. لە وشەی ئاسایی تێدەگەین کە لە چینی خوارەوە دایە، ئەو چینەی کە ژیانێکی ئاسایی دەژێت، بەڵام بەدەست چینی سەردەستەوە دەتلێتەوە. ئەو چینەی کە دەبێت یاسا و مافی بۆ دابین بکات، بەڵام بەپێچەوانەوە لەژێردەستیدا دەناڵێنێت، بۆیە کاتێك پەنا بۆ دادگە دەبات، ئەوە لە جیاتی ئەوەی دادگە مافی بۆ دەستەبەر بکات، ئەوە تووشی دەردەسەریی زیاتری دەکات. کاتێکیش پەنا بۆ بازرگانان دەبات، ئەوە بۆ بەرژەوەندیی، یان مەرامی خۆیان بەکاری دەهێنن. کاتێکیش پەنا بۆ نووسەران دەبات، ئەوە شەلتر، سەرگەردانتر و بێپەناتر دەبێت:
"بوتڵێك بیرە دەوەشێنێ.
پشیلە، شەلەشەل
دەکەوێتە تۆڕی یووتوبەرێك" (هەمان: 28-29)
کاتێکیش شەلتر و بێپەناتر بووە، دەکەوێتە بەر بەزەیی سۆشیال میدیا، ڕۆژنامەنووسەکان و دەبێتە هۆی ئەوەی ئەوانیش بازاڕی لایك، دەستخۆشیی و پاداشتێك بۆ خۆیان مسۆگەر بکەن. بۆیە پشیلەکە دواجار بەسەر بەزەییی ساختەی کۆمەڵایەتیی و سیاسییدا هەڵێنجەدات، پلاردەگرێت و دەڵێت:
"وەرن بەبێ سڵاو…
هەرکەس، پارچەی خۆی بباتەوە و بژی" (هەمان: 28)

حەوتەم: ئازار؛ کۆمیدیای جەماوەر

نارینی شاعیر، شاعیری ساتێوەختێکانی ژیانی ڕۆژانەی خۆیەتی، شاعیر لەنێو قۆناغێکدا دەژیێت، کە ئاڵۆزییێکی زۆر دەبینرێت بۆ سەردەمێکی نوێ، ئەم ئاڵۆزییەش ڕاستەوخۆ نەک نیشتبێتە سەر شیعرەکانی، بەڵکوو ڕووحی جوڵاو و ئاوێنەی شیعرەکانی نێو بەرهەمەکەن. بێگومان ئەم شاعیرە یەکێکە لە چەق یان خاڵی ئەم قۆناغە نوێیەی شیعری کوردیی کە بەڕێوەیە، ئەو قۆناغەی هێواش و ئاڵۆز دەردەکات.
لە شیعری "دەستێك بە شەش پەنجەوە" ڕاستەوخۆ ئومێدێکمان بۆ هەڵناهێنجێت، بەڵکوو لە دووردەستێکانی داهاتوو هێرتك لە دەستەکانی لێکاڵاندوون. هاوکات لەو ساتێوەختەی کە تێیدایە و دەستەکانی تێکاڵاندوون، بەدوای گۆڕان هەڵوەدایە، گەڕان بەدوای ئەو شتانەی کە بەرچاوی گشتیی ناکەون، فڕێدراون، پشتگوێ و

دوورخراوەن، کەچی هەمیشە بەکاریان دەهێنین، تێیاندا دەژین، بۆیە گەڕانی شاعیر گرتنی ئەو ساتانەیە. گەڕانێکە لەنێو شەقام، دووکان، وایەر، مەکینە، ماڵ و قووتوودا و دواجار وێنای ئەو ژیانە دەکاتەوە کە سارد بە تەنیشتماندا ڕادەبرێت و شاعیر نا، ئێمە پشتسەرمانی دەخەین:

“تایەی لۆریی زبڵڕێژەکە
قرچەی لە شتێك هەستاند:
پەنجەی مامۆستای بیرکاریمانە
گەنگەرین پەڕاندی.” (هەمان: 8)
یان:
“با فوو لە عەلاگەیەکی ڕەش دەکا
پەنجەی دکتۆری تێدایە
دکتۆر ئالوودەی هێرۆیین بوو،
سەماعە بە ملیەوە…
بۆ دۆزینەوەی سەرەسیفۆن
هەناوی تەنەکەزبڵ نەما نەیپشکنێ
مووسێك پەنجەی ژەهراوی کرد.
ئەم کارتۆنە بێدەرگایە
پەنجەی مێژوونووسی تێدایە
مێژوونووس
لەنێوان وشەکانی (سەرۆك) و (بەرمیل)
فاریزەی لەبیر چوو.” (هەمان: 8-9)

ئەم نموونەیەی سەرەوە، لە شیعری “دەستێك بە شەش پەنجەوە”وە وەرگیراوە. شیعرەکە دەکرێت چەندین خوێندنەوە و لێکدانەوەی بۆ بکرێت، بەتایبەت ڕەهەندی سیاسیی شیعرەکە. سەرباری ئەوە ئەو یاریکردنەی کە لەگەڵ پەنجەکانی دەستیدا دەیکات و دواجار پەنجەی قرتاوی شەشەم و پێنجەم کە خاوەنەکەیان لێبووکێکە، دەیەوێت لە دەمی گریان و ئازاردا، لە ساردیی ڕۆژگاردا، لە کوێنکی گەورەتر، دڵنیاتر بێتەوە لە بینینی پێکەنینی بە کۆمەڵی خەڵك.

کۆتایی
سۆران محەمەدەسوورە

سەرچاوەکان

کتێب:

- ڕامبۆ، ئارتۆر (2007). نامەکانی ڕوانینوانێك و مەرگ، و: هەندرێن. چ1، چاپخانە: وەزارەتی ڕۆشنبیریی، هەولێر.
- سانت ئێگزوپێری، ئانتوانت دو (2019). شازادە چکۆلە، و: سەلاحەدین بایەزیدی، چاپخانەی مانگ.
- پیربابێ، فەرهاد (2021)، مێژووی شیعری کوردی، چاپ: مایا، سلێمانی.
- شێخانی، ڕزگار (2017) پێل سیلان و زمانی دایك، گۆڤاری شیعر، ژمارە سێ.
- کارسون، آن (1397)، چگونه شعر نخوانیم. ب: سعید امیری. انتشارات آنیما، تهران.
- هاو، نیلس (2016)، شیعر بۆ ترسنۆکەکان نییە. و: ئالان پەری. چ1، چاپخانە: تاران.
- هایدیگەر، مارتن (2017)، شیعر چییە؟ و: شاهۆ عوسمان، گۆڤاری شیعر، ژمارە سێ.
- ڕۆستەم، مارین (2021) بەرەواژ، بڵاوکراوەی نووسیار.

ئەنتەرنێت:

-1
https://newsin.ir/fa/content/14866839/%D8%B1%D9%85%D9%88%D8%B2-%D8%B4%DA%AF%D9%81%D8%AA-%D8%A7%D9%86%DA%AF%DB%8C%D8%B2-%D9%88-%D8%AC%D8%A7%D8%AF%D9%88%DB%8C%DB%8C-%D8%A7%D8%B9%D8%AF%D8%A7%D8%AF-1-%D8%AA%D8%A7-9-%D9%85%D8%B9%D8%B1%D9%88%D9%81-%D8%A8%D9%87-%D8%A7%D8%B9%D8%AF%D8%A7%D8%AF-%D9%81%D8%B1%D8%B4%D8%AA%DA%AF%D8%A7%D9%86.html

-2

1 [illegible] – [illegible] *1* [illegible]

بەشی یەکەم…

بەشی دووەم…

بەڵێ هتلەر جولەکە دەرچوو!... ئیدریس مستەفا

بەڵام رق و نائینسانی بوونەکەی لە جوولەکە لە کوێوە هاتبوو؟!

بەهۆی شەڕی ئۆکراینەوە کێشەیەکی توند کەوتۆتە نێوان روسیا و ئیسرائیلەوە. ئیسرائیل سیاسەتێکی زۆر ناحەکیمانەی پەیڕەو کردووە لەم تەنگژەیەدا کە روسیای نیگەران و توڕە کردووە لە خۆی. سیاسەتی ئیسرائیل لەو شەرەدا چیە و چی نیە ئەوە بابەتی ئێرەمان نیە، بەڵکو ئەوەی دەمەوێ ئاماژەی پێ بدەم ئەوەیە کە هتلەر جولەکە دەرچوو بەڵام ئەو رقەی لە جولەکە لە چیەوە هاتبوو. دیارە رێژەیەکی زۆری ئۆکراینی بە ئاینزایی جوو لە ئۆکراین دەژین و وەک دیارەسەرۆکی وڵاتیش، فلادیمێر زیلینسکی، جولەکەیە بەڵام ئەوەی هەموو دنیا واقی وڕماوە ئەوەیە کە ئۆکراین ئیستا لانکەی نازیەت و فاشیەتی هیتلەریە. دەرکەوت و بە ئاشکراش راگەێنرا کە ئەوانەی یارەتی دارایی و لەجستی بە نازیەکانی ئۆکراین بەتایبەت کەتیبەکانی بەتالیۆنی ئازۆق دابین دەکەن بلیۆنەری جولەکەی بەناوبانگی ئۆکراینیە بەناوی “ایهور کۆلۆمۆیسکی.” ئەوەی روسیای زیاتر پەست کردووە کە ئیسرائیل بە ئاشکرا چووە بەرەی ناتۆ و غەربەوە دژ بە روسیا لە کاتێکدا لە رووی مێژوویی و جوگرافیەوە ئەوەندەی روسیا نیزیکە بە ئیسرائیل و جوو ئەمریکا ئەوەندە نزیک نیە بە ئیسرائیل و جوو.

بەسر پێرێکە، سەرگی لاقرۆف، وەزیری دەرەوەی روسیا گوتی هتلەر رەگێکی جولەکەی بووە رقی لە روسیا بوو، زیلینسکیش جولەکەیە و رقی لە روسیایە. ئیسرائیل بەم قسانە ئاوری تێ بەربوو بەڵام من لێرەدا ناچمە سەر ئەو ئاگر تێبەربوونەی ئیسرائیل و کێشە لێدوانیەکانیان لەگەڵ روسیادا. ئەوەی گرنگە بۆ من سەرچاوەی ئەوەی هیتلەر رەگێکی یەهودیهەبووە و بۆچی ئەوەند رقی لە جوولەکە بووە. لە ڕۆژئاوا دەیانەوی ڕەتی بکەنەوە و ئەم راستیە بە تیئۆری موئامەرە ناوبەن بەڵام سەرچاوەی ئەسڵ لای هیتلەر خۆیەوە بووە. چۆن؟ پارێزگارە تایبەتەکەی هتلەر کە ناوی “هانز فرانک” بووە لە یادەوەریەکانی خۆیدا نوسیویەتی کە دەنگۆیەکی ئاوها لە ناو خەڵکدا بڵاو بوو

گوایە پاشخانی هتلەر بە ئاین جوو. دەبێ هتلەر بە تایبەت ڕایسپاردم کە بە دوای ئەو بابەتەدا بچم. دەبێ دوای ئەوەی لێکۆڵینەوەم لەسەر کرد وادەرچوو کە نەنکی هتلەر لە باوکیەوە جولەکە بووە و ئەمەشی بە سەلمێنەوە بە هیتلەر وتووە. بەڵام ئەوەی جێگەی پرسیار و تێڕامانە بەچی هیتلەر ئەوەندە ڕق ئەستور و نائینسان بووە بەرامبەر بە جولەکە.

هەموو ئەو حاڵەتە سایکۆلۆجی و مەسەلی دایکی و دەمانی گەنجێتی هتلەر گوایە وای لێکردووە ڕقی لە جولەکە بێت بنەمایەکی ئەوتۆی بابەتی نیە و شاردنەوەی ڕاستیەکانە. ئەو ڕاستیانەی کە پڕە لە مێژووی مرۆڤایەتی. ئەو مێژووەی پڕە لە کێشە و ململانێ و دوژمنکاری و سەرکەوتن بەسەر یەکدیدا لە پێناو دەسەڵات و خەڵادان و سەرداریەتیدا. ئەو ڕق و دوژمنکاریەتیەی لە نێوان کەسە نزیکەکاندا هەیە لە نیوان خەڵکانی دووردەستدا نیە. مەسەلەیەکی ئەزمانی هەیە دەبێت لە ڕقی ئەو کەسە بترسە کە پێشتر ئازیزت بووە. ژیانی کۆمەڵایەتیمان چ لە چوارچێوەی خیزانیەکانی وەک برایەتی و هاوڕێیەتی و هاوسەری و خزمایەتی و چ لە چوارچێوەی سیاسی و ماڵی دا پڕە لە ڕق و ناحەزیەتی بەرامبەر بە یەکتر تارادەی بەیەکدادان و یەکتر شکاندن و تەنانەت کوشتنی یەکتریش؛ کەچی بەرامبەر خەڵکانی دوور ئەم ڕەوشە بەو پلەیە بوونی نیە و هۆکارەکەش ئەو ئەرزیەتە نزیکایەتیەیە کە ململانێکانی تێدا دەڕواتە پێشەوە. شێوەی مێژووی براکان لە هابیل و قابیلەوە دەستی پێکرد. پەیوەندیە خزمایەتیەکان خراپترین پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکانن، هاوسەرگیری زۆر جار وەک دانوستان و دامرکاندنەوەی شەڕ و دوژمنکاری ئەژمارکراوە. ژن لە تۆڵەی خوێن لەبرەوە سەرچاوە دەگرێ. ئەمە ڕێدەچێتە ناو سیاسەت و پاشقوکگرتن و کوشتنی هاوڕێ و خزم و تەنانەت کەس و کاری خۆینیش وەک برا و ئامۆزا حاڵەتێکی ئاساییە و مێژووی سیاسی دەسەڵاتدارەکان پڕیەتی لەم نموونانە و لای خۆشمان هەن کە لە پێناو دەسەڵات و سەرداریەتیدا چۆن باو و کوڕ و برا و ئامۆزا و خزم و کەس و دەست و هاوڕێی ئازیزی یەکتریان کوشت و دەشیکەن. داخەکە لیرەدایە کە بە نیوەندە سیاسیەکە ئاساییە واتە خەڵک بە ئاسایی وەری دەگرن سەرکردەیەک کەس و کاری خۆی بکوژێ یاخود وڵات تاڵان بکات کەچی لێی خۆش دەبن و بگرە چەپڵەی بۆ لێدەدەن و دەنگی بۆ دەدەن و لە هەموو شوێنیکش داکۆکی لێدەکەن لە کاتێکدا گەر ئەوە لە ئاستێکی کۆمەڵایەتیدا بچێتە پێش ئەوا ئیتر بە چاوی خراپ و عەیب و عارەوە سەیر دەکرێ و کۆمەڵگەی ئێمە پڕە لە حاڵەتی ئاوها.

بەهەرحاڵ،

ئەوەی من لێرەدا مەبەستمە ئەو رق و دوژمنکارییەی هتلەر لە چەوە هاتبوو بە رامبەر بە جوو لە کاتێکدا خۆی جوو بووە. ئاینەکان هەمان رەنگدانەوەی ئەو حاڵەتە کۆمەڵایەتی و نزیکایەتیەیان هەیە کە پێشتر ئاماژەم پێدا. وەک دەزانین ئاینەکان ئاوها هاتوون: جوداییزم (ئاینی جوولەکە)، کرسیتیانێتی (مەسیحیەت)، ئینجا ئیسلام. هەرسێ دیانەتەکەش لە یەک شوێن و یەک سەرچآویوە هاتوون و بگرە تێکستەکانیش ئەوەندە لە یەکەوە نزیکن هەر بە برا و ئامۆزای یەکتر دەچن. تەنانەت وەکو قەومیش موسا جوو بووە، عیسی جوو بووە، تاکو ئیستا بە تەواویش دیار نیە پێغەمبەری ئیسلام سەر بە کام قەوم بووە بەڵکو تەنها ئەوە زانراوە وەک لە سەرجاوە مێژووییەکانی خۆیاندا هاتووە کە یەکەم هاوسەری محمەد کە ناوی خەدیجە بووە جولەکە بووە و نزیکتری کەسیش لە محمەدەوە ئامۆزاکەی خەدیجە بووە بە ناوی “وەرەقە بن نەوفەل.”

جوداییزم هەردووکیان، مەسیحیەت و ئیسلام، رەت دەکاتەوە و دانیان پێدانانێ و ئەوانیش رقێکی مێژووییان لە هەلگرتووە. سەرباری پێکەوەژیانی جودایزم لەگەڵ هەر دوو ئاینەکەی تردا، بەڵام جووەکان هەمیشە بە نەفرەتکراون لە لایەن مەسیحیەت و ئیسلامەوە. مێژووی پەلاماردانی جولەکە لە لایەن مەسحیحەتەوە پێش هتلەریش رووی داوە و چەندان جار جووەکان توشی کۆمەڵکوژی هاتوون و ئەو کین و رقەی ئیسلام و مەسیحیەت لە جوو هەیانە یەکێکە لە رقە مێژووییە ترسناکەکان و لەهەر شلەقانێکدا جووەکان پەلامار دەدرێن بەڵام ئەمجارە جووەکان، ئیسرائیل، بوون بە بەشێک لە بەرەیەک کە نەدەبوو ببن. قفڵکردنی ئاینی جوو و داخستنی بە رووی ئەوانی تردا هەم جووەکانی وەک ژمارە بە کەمی هێشتەوە و هەم رێگەی خۆشکرد بە دوو دینەکەی تر ئاسان پەلاماریان بدەن و ئەزیەتیان بدەن و نابودیان بکەن و ماڵ و حاڵیان تاڵان بکەن و بەکەس کوژیان بکەن. ئەم پەلاماردانانە هیچ بنەمایەکی ئینسانی و ویژدانی و ئەخلاقی و بگرە خودابیشی نیە بەو مانایەی خودا هیم هەموانە بەڵام بە ئەوەی دەسەلاتەک جیگیر بکەیت و سیاسەتەک بەریتە پێشەوە تۆ دەبێ حیلەیەکت هەبێت یان بیانوویەکت هەبێ و شتەکانی خۆتی لەسەر کەڵەکە بکەی. لە دەورانی حوکمی ئاینی و راسیستی و فاشیەتبووندا ئاسانترین و باشترین ئامانج ئەو کەمایەتیە ئاینی و نەتەوەییانەن کە لە پەنا دەستی خۆتدا دەژین. پەلاماری هیتلەر بە گیان جووەکان لێرەوە هەنگاو هەلدەهێنێ ئەگەرنا هیتلەر لە هەموو کەس باشتر دەیزانی رەگەکی جولەکەیە و ئەفسەرە پلە بەرزە دەسەزەکەی لە دەمانی جەنگی یەکەمی جیهانیدا جولەکە بوو، بگرە لە سەرەتاوە ژمارەیەکی زۆر لە

جووەکان چوونە ناو پارتەکەیەوە و هەندێکیان هەر مانەوە لەگەڵ ئەوەی بە روالەت ئاینی خۆیان گۆڕی بەڵام لە ناوەخندا هەر جوو بوون و نزایەانیش ئەمەیان ابش دەزانی. بۆ نموونە ئێلی وایزەڵ گەنجێکی جووی هەرزەرکار لە کامپی ئۆشفیتز دەڵێ ئەو دکتۆری ددانەی کە دەهات دگانە ئاڵتونی و زیویەکانی لە دەم دەرهێنا ین جولەکە بوو. بەهەرحاڵ،

مەبەستم لەوەیە کە بەڵام گەر جوو لە ئەڵمانیادا نەبوونایە و هەر کەمینەیەکی تری ئاینی و نەتەوەیی هەبوونایە هیتلەر هەمان شتی دەکرد؛ چونکە هەر کۆمەڵێک کەم بن ئامانجەکەی ئاسانتر و باشتر دەپێکی و هەرچی ئاستە سیاسی و فکریەکانیشت کە مەبەستت لێی هەیە شتێکی پێ بکەی لەوەدا لە مەودایەکی دیاریکراودا تاقی دەکەیتەوە و هەڵخراندنی خەڵکیش بە دەوریدا ئاسانە و هەدەفەکە زووتر دەپێکەنرێ. جا لەو روانگەیەوەی کە مەسیحیەت و مێژووی دژ بە جولەکیەکەی وەک مادەیەکی خاو لە بەردەستدا هەبوو هیتلەر ئەو مادە خاوەی بەکارهێنا بۆ مەرامی سیاسی فاشستانەی خۆی. کەسی سیاسی لەو جۆرەی هیتلەریش، هەر وەک چۆن لە هەموو شوێنێکی دنیا هەیە، گرنگ بەیان مانەوە و دەسەڵاتدارەتی و سەردارەتیە و دەست بەسەرداگرتنی ماڵ و سامانە و گرنگ نیە کە دەبێتە ژێر پاوە گرنگ ئەوەیە بەسەر لاشەکاندا بڕۆم و بگەمە دەسەڵات جا ئەو لاشانە هی خزم و کەس و دراوسێ و هاوڕێ و دەست بێت فەرقی نیە و ئەوە چارەنوسەکەیانە. فاشستەکان و رەگەزپەرستەکان، هەر وەک چۆن عەلی حەسەن مەجید دەیگوت قەیچەکە با نیوەی گەلی عەراق بکوژرێ لە پێناو سەرەکی فەرماندە سەدام حسێن، ئاوهاش هیتلەر چەندە بە سەر لاشەی جووەکاندا رۆیشت بیست ئەوەندە گیانی هاوڵاتیە ئەڵمانیە مەسیحیەکانی خۆی کردە قوربانی دەست بەرزکردنەوەیکی خۆی.

کێشە و ململانێک نێوان جووەکان وەک هەر گرۆپ و خەڵکێکی ئاینی تر جیاوازی بیر و کردار و تێزی ئاینی و سیاسی و ئینسانیان هەیە و بە چەسپاندنی دەسەڵا تەکیش گروپێک یا کەسێک ئامادەیە هەموو ئەوانی تر بکاتە قوربانی خۆی وەک هیتلەر کە خۆی جوو بووە و نەیهێشتووە کەس بزانێ تاکو زانراوە و بە رەسمیش پارێزەرەکەی پێی گوتووە نموونەیەکی بەرجەستەی ئەم خاڵەیە و نموونەی تری زۆریش هەن لە شوێنە جیاوازەکانی تری ئەم دنیایەی ئەمە.
من وەک خۆم بەو پێودانگەی مێژوو دەبینم هیچ بەم سەیر نیە و سەرسام نابم بەوەی کە هیتلەر گەر خۆی رەگێکی جولەکەی هەبێ و جولەکەی قەتڵوعام کردبێ. یەکەم شت جولەکەیی بوون ئاینە نەک

نەتەوە و پاشان لە مێژوودا ئەوانەی کۆمەڵکوژی یەکتریان کردووە زۆرتر لە قەوم و تیرەی یەکتر بوون. مێژووە ئایینەکان پیشانی دەدا کە هەموان یەک زمان بوون کەچی باوەڕ و خوداپەرستییەکەی جیاواز بووە بەڵام ئەو کوشت و کوشتارەی بە یەک کردوویانە هیچ پەلاماردانێکی مێژوویی ئەوەی تێدا نەکراوە. هەر بۆ نموونە کوردی خۆمان ئەوەی لە دەستیان هات دژ بە کوشتنی یەکتر لە دەستیان هات. بۆ نموونە، ئیبراهیم پاشای بابان کە بە دامەزرێنەری سلێمانی دادەنرێ و پەیکەرێکی گەورەی لە ناو شاری سلێمانیدا بۆ کاروە و زۆر کوردی خۆشمان بە ڕەمزی نەتەوەیی دادەنێن لە شەڕی کۆمەڵکوژی نەتەوەکەی خۆیدا کوژراوە. ئیبراهیم پاشا جاشی حوسمانییەکان بووە و چەندان جار شەڕی یەزیدییەکانی کردووە لە ناوچەی موسڵ و شەنگار و لە دوایی جاریشدا هەر لەوێ دەکوژرێ و مەیتەکەشی لەوێ دەنێژرێ.

ئەوەی ئێستا جوولەکانی ئۆکراین دەیکەن بە هاوکاری و یارمەتیدانی ماڵی گەورە بۆ نازییەکانی ئۆکراین شتێکە لەم جیرەک و باسە مێژووییە کۆمەڵایەتییە سیاسییە ئەگەرنا چۆن دەبێ بلیێنەرێکی جوو، سەرۆکێکی جوو، یاخود دەوڵەتێکی جووی وەک ئیسرائیل نە هەر بچێتە بەرەی نازیزمی ئۆکراینی و ناتۆ و غەربەوە بەڵکو پشتیوانی دارایی و سەربازی و لۆجستی هێزێک و قەوارەیەکی نازی هیتلەری بکات. ئەو پڕوپاگەندانەی لە غەرب دەکران وەک هۆکارێک باس دەکرا گوایە بۆچی هیتلەر رقی لە جولەکەیە و مەسەلەکەیان بە شتێکی شەخسی دەگێڕایەوە ئەوا نەک هەر راست نەبوو بەڵکو درۆیەکی شاخدار بوو کە خودی هەڵوێستی ئیستای ئەوروپا بۆ پشتیوانی کردنیان لە نازییەکانی ئۆکراین ئەو درۆیە دەسەلمێنێ.

ئیدریس مستەفا
٧ی ئایاری ٢٠٢٢

دەوڵەت، چەمک و تیۆر… کتێبێکی نوێی نووسەر و ڕۆشنبیر سمکۆ

محەمەد

پێشەکی

دەوڵەت هەم قەوارەی جوگرافیا و هەم شوناس و هەم سەربەخۆیی ئابوری و هەم مانایەکە بۆ بوون، بۆیە مەسەلەی دەوڵەت بەدرێژایی مێژوو هەم لەرووی مەعریفیەوە بۆتە جێگەی بایەخی میتۆدی کۆمەڵناسی سیاسی و لەزانکۆکانی جیهاندا دەخوێنرێ، هەم لەرووی تیۆری سیاسیەوە بایەخی پێدەدرێت کە هەریەك لە تۆماس هۆبز و ژان ژاك رۆسۆ و هیگڵ و مارکس و هتد، بەزانستیانە شیکاریان بۆ کردووە و رەخنەشیان لێگرتووە، هەم لەڕووی جوگرافی و نەتەوەیی و قەوارەییەوە بۆ کۆمەڵگەیەك، یان ئاینەکان یان نەریتە جیاوازەکان کە لەرووی مێژووییەوە لەرێگەی هێزو سوپاوە وەدەستهاتووە، موناقەشەی ئەوەش کراوە کە مافی هەر نەتەوەیەك، یان کۆمەڵگەیەکە ئەگەر داوا بکات خاوەن قەوارەیەکی سیاسی و جوگرافی لەو شێوەیە بێت، ئەمەش بۆ کردنەوەی ئەو گرێ سایکۆلۆژیە سیاسییە بێت کە بۆماوەی پشتاوپشتە، چونکە هەر ئەم لایەنەیە کە تائێستاش هەمان کەشوهەوای سیاسی پێوەدیارە کە بەئاسانی بۆ نەتەوەکان بەدەست نایات، بەتایبەتی ئەو نەتەوانەی کە تائێستا فرەستیان بۆ نەڕەخساوە ببن بەدەوڵەت و نوێنەریان هەبێت لە نەتەوە یەکگرتووەکان، بۆ هێزە گەورە و خاوەن دەسەڵاتەکانیش ئاسان نییە دەستبەرداری ئەو هەژموونە جوگرافیە بن کە چێژی لێدەبینن.

ئەم کتێبە لەمانای تێرمەکەوە بگرە تادەگاتە هەموو ستایلەکانی دەوڵەتی موناقەشە کردووە، بەڵام فۆکس خراوەتە سەر دەوڵەتی نەتەوەیی کە پێشتر داواکارییەکی گشتی بوو، لەڕووی نێودەوڵەتیشەوە رەوایەتی سیاسی وەرگرتبوو، بەڵام ئەم ستایلە زیاتر لەدوای شکستی سۆڤیەت و نەمانی دوو جەمسەری و نەمانی چەمکی ناسیونالیزم بوو بۆ بەدەستهێنانی دەوڵەت لەلایەن نەتەوەوە، باشترین سەلمێنەریش ئەوەیە کە ویستەکە بۆتە مەسەلەیەکی لاوەکی و چۆتە دەرەوەی ئامانجی نەتەوەکانی رۆژئاوا، تەنها بۆ ئەو نەتەوانە بایەخی ماوە کە گرێی سایکۆلۆژیان هەیە و نەبوونی ئەو قەوارە جوگرافییە بەکەموکورتی سیاسی دەزانن، چونکە نەمانی مۆدێلی دەوڵەتی نەتەوەیی، جگە لەوەی هیچ بەهایەکی نەماوە دوای ئەوەی رۆژئاوا گەیشتە قۆناغی دەوڵەتی فرەیی لە مەزهەب و ئاین و نەتەوە و کولتوور، لێرەوە ئەم قەوارەیە بەخاتری ئەوانی دیکە کە لەپەنای نەتەوە بێ دەوڵەتەکانن تاکو نەبنە پەراوێز و جارێکی تر نەتەوەی سەردەست و ژێردەست درووست نەبێت، ناو و شوناسی دەوڵەتی نەتەوەیی گۆڕا، نموونەش ئەوەیە کە

داواکاری دەوڵەتی کوردی گۆڕا بۆ دەوڵەتی کوردستان، چونکە لەپەنا کورد سریانی و کلدانی و تورکمان و پاشماوەکانی عەرەب، کولتووری غەیرە کوردی لە کوردستان هەن، بۆیە ئەو پێشنیارە قەبوڵ کرا کە دەوڵەت بەناونیشانێکی دیاریکراوی نەتەوەییەوە نەمێنێت، بەڵام شوناسی نەتەوە لەدەست نەدات.

بەهەرحاڵ ئێمە لەم توێژینەوەیەدا موناقەشەی هەموو لایەنە میتۆدی و سیاسی و مێژووییەکانی ئەم چەمکەمان کردووە بەپێی سەرچاوە باوەڕپێکراوەکان، بەڵام ئامانجەکە خودی ئەو مانا نوێیەیە کە لەدوای هاتنی چەمکی جیهانگەرایی هاتە ئاراوە، بۆیە مانایەکی دیکەی موناقەشەی نوێ بۆ دەوڵەت، لەفەزای ئابوری کراوەدا خۆی مانیفێست کردۆتەوە، ئەویش لەجیاتی ئەوەی وەکو جاران دەوڵەتی گەورە کۆمپانیا بەڕێوەببات، ئێستا بەپێچەوانەوە بۆ رزگاربوونی دەوڵەت لە ئەرکە قورسەکانی، هەروەها بۆ گۆڕینی گرێبەستی نێوان هاوڵاتی و دەوڵەت کە دیاریکردنی ئەرك و ماف بوو لەنێو دەستووردا، پێچەوانە بۆتەوە بۆ گرێبەستی نێوان هاوڵاتی و کۆمپانیاکان، لەباشترین حاڵەتیشدا هەندێکجار دەوڵەت بۆ نەتەوە ژێر دەستەکان درووست دەکرێت، تاکو لەرێگەی ئەو سامانەی کە هەیەتی وەکو کۆنیالیالێکی ناڕاستەوخۆ بمێنێتەوە بۆ زلهێزەکان، نمونەش هاتنە پێشەوەی بەدەوڵەتبوونی ئەمازیغی و سکۆتلەند و کوردستان و کەتەلۆنیا و قرمی ئۆکراینا و هتد. هەروەها ئەو دەوڵەتۆچکانەی کە لەنەخشەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا ناویان هاتووە کە لەرووی جوگرافیاوە، سەر بەدەوڵەتی گەورەی وەکو ئێران و تورکیا و سعودیە و لیبیا و جەزائیر و تەواوی وڵاتانی عەرەبیین و کەیسەکانیان بۆ کاتی نادیار داخراون.

ئامانج لەم کتێبە لەسەرەتاوە ئەوەبوو کە کورد بەگشتی ئەم چەمکەی وەکو ویستی سیاسی و وەکو ویستی نەتەوەیی لەسەر زار بوو، بەڵام کە سەرینەگرت بەهەر هۆیەکەوە بووبێت لەکاتی خۆیدا، لەوێوە سەرچاوەی گرتبوو ئەو نەتەوانەی وەکو کوردن و هەمیشە ستراتیژی سیاسیان بەئاڕاستەی دەوڵەتە، بەڵام ئیرادەی سیاسی سەربەخۆیان نیە، چونکە درەنگ فریای ئەوە کەوتن بچنە نێو هاوکێشەی سیاسی و ببن بە لێگۆیەك و لەرێگەی ئەو لێگۆ سیاسیەوە بناسرێن، ئەم بۆچوونەش ئەگەر نیگەتیڤ نەکەوێتەوە، ئەوەیە کە دەوڵەت لەم سەردەمەدا دەسەڵاتە سیاسی و ئابوریەکەی هێندە سنووردار کراوە، تائەو جێگەیەی کە دەوڵەتی نەتەوەیی بەهای جارانی نەمێنێ، چ لەناو مەحفەلی نێودەوڵەتی و چ لەئاستی نێوخۆ، چونکە بەگشتی ئەو ویستە گشتیەی جاران هەبوو بۆ درووستکردنی دەوڵەت لەرێگەی ئامانجێکی سیاسی و سەرکردەکانیەوە، ئێستا ئەو دەنگە بەشێوەیەك لەشێوەکان

کزبووه، چونکە سیاسەت بەهۆی میدیا و سۆسیال میدیاوه، تارادەیەك شەفاف بووه و بووەتە کردەیەکی ناشیرین و شوناسە جوگرافیاکەشی بەهۆی دەسەڵاتە سیاسیەکەوه ناشیرین بووه، چونکە ویستی خەڵك بەگشتی بۆ خۆشگوزەرانی و پێکەوەژیانی نەتەوە و ئاینەکان زیاترە، ئەمە کاریگەری لەسەر بوونی فکری ناسیونالیزمیش کردووه بەرامبەر بەئەوانی تر، بەوپێیەی کە زۆربەی نەتەوەکان دوای ئەوەی شاهیدی ئەوەبوون سیاسەت رادەستی بازاڕ و ئابوری کرا، ئیدی نەتەوەخوازی بووە ئامانجی لاوەکی بۆ دەوڵەت.

ئێمە لێرەدا تائەو جێگەیەی فریای چەمکە سیاسیەکانی پەیوەست بە تێرمی دەوڵەت کەوتووین، هەروەها دەستکاری هەندێك کۆنتێکست و وشە و بابەتی زمانەوانی بووینە کە لەچاپی پێشووی هەڵەو کەموکورتی تێدابوو، فریای ئەوەش کەوتووین هەموو لایەنەکان موناقەشە بکەین، چ بەپێی لایەنە فەلسەفیەکە بێت چ لایەنە مێژوویەکە بێت، چ ئەو ستایلە نوێیەی کە پێناسەیەکی نوێی بەچەمکی دەوڵەت بەخشیوە، بەهیوای ئەوەی ئەم کتێبە بتوانێ موناقەشەیەکی فکری بەرهەمبهێنێ و وەکو لێکۆڵینەوەیەکی جددی تەماشای بکرێت و کتێبخانەی کوردیش دەوڵەمەند بکات.

سمکۆ محەمەد
20/2/2022

چیرۆك/ شەقامە بازنەییەکان- 5- رەسوڵ بەختیار …

5

هەموو لاڕێ و رێگە لاوەکی و لق و پۆپ و راستە ڕێییەکان، دێنەوە سەر یەکەم بازنەی شەقامە بازنەییەکان، هەرچی بکەی، چەندین رێگە بدۆزیتەوە، هەر دەبێ بۆ چەند ساتێک لابدەیتە چایخانەی چەقی بازنە، چل تا پەنجا ساڵێک پێش ئێستا، واتە لە هەشتاکانی سەدەی بیستەم، ئەو کات من منداڵێکی تەمەن دە دوانزدە ساڵان دەبووم، هەستم دەکرد باوکم لەچ ئازارێکدایە، ئەو سێزدە بۆ چواردە ساڵ لەنێو شەقامە

بازنەییەکاندا فیرار بوو، دواتر تەمەنی گەورە بوو و ئەوانەی وەك ئەو لەسەربازی بوردران، بەفەرمانێکی سوپا هەموو ئەو تەمەنانە لەسەربازی دەبورێن، لەگەڵ ئەوەی جەنگی نێوان عێراق و ئێران لەو پەڕی بوو، ڕۆژانە دەیان تەرم بۆ نێوەندی شەقامە بازنەییەکان دەگەڕایەوە، تەمەن دوای تەمەن بانگی سەربازی دەکران.

ئەوانەی فرت وفڕەیان لە تەسکەرە و نفوس و دەفتەر خدمەی سەربازی کردبوو، ئەوانە فیراری عەسکەری بوون، هەندێکیان بەهەموو شێوەیەک نەیاندەویست عەدەم تەعورزی سەرۆک جاشێک وەربگرن، بۆیە دەمێک لەبەر مشتەرەکە و جاش و جەشک و مەفرزە خاسەکان خۆیان لەبیر و کەندەڵێکی ناو دوا ژووری ماڵەوە دەشاردەوە، ئەو شوێنەشیان دادەخست وەك ئەوەی لەبنەڕەتدا وابێ، زۆرجار ئەوانەی بەدوای فیرارەکاندا دەگەڕان، شارەزاییان لەم جۆرە خۆ شاردنەوەیە هەبوو، بەڵام هیچ کات بۆیان نەدەدۆزرایەوە.

دوای ئەوەی کەمێک دۆخەکە هێمن دەبوەوە، هەرچۆنێک بێ بۆ هەناسەدان. بەڵام بەترس و لەرزەوە خۆیان دەگەیاندە نزیکترین چایخانەی بازنەی یەکەم، ئینجا هەر بەترس و لەرزەوە دادەنیشتن لەهەر چایخانەیەیەك چاو ساغێکی دەسەزی ئەو فیرارانە هەبوو، ئەگەر هەر کەسێکی خۆمانەی ناپاک لەوێدا هەبوایە ئاماژەیەکی دەکرد تا لەوێدا دانەنیشن بچن بۆ چایخانەیەکی دیکە، خودی چاوساغەکە بۆی دیاری دەکردن، هەر ئەو چاوساغە دەسەزە بیزانیایە یەکێک لەئەمنەکان دەیەوێ بێتە چایخانە ئەو لەدوورەوە دەیبینی بەفیرارەکانی رادەگەیاند لەوێ بڕۆن، نەوەک خۆی و ئەوان تووشی بەڵایەک ببن، بەمجۆرە بەشێک لەخەڵکی بازنەی دووەمی شەقامەکان بەو شێوەیە دەژیان، دەبێ ئەوەش بگوترێ، هیچ کام لەوانە ئەو وزە و تاقەتەی نەبوو بڕیار بدات تا روو لەشاخ بکات.

-هەندێکیان چوونە شاخ، بەڵام لەپێناوی ئامانجێک نەبوو تا دژ بەو دار و دەستەی سەردەم ببنەوە.

–تەنیا جانتاکانیان هەڵگرت، دواتر زاندرا ئەوان چوونەتە وڵاتێکی ئەورووپی و لەخۆشترین ژیاندا.

بۆ بەتەمەنەکان لەو سەردەمە زۆر تاریک بوو، جگە لە بەدەستهێنانی بژێوی ژیانی ڕۆژانە، ترسیان لەوەبوو، نەوەک یەکێک لەپاشەڵە پیسەکانی رژێم ناویان بدا و تاوانی پەیوەندی لەگەڵ مخەربین بەسەریاندا بسەپێنن، زۆرێک لەوانەی بەبێ گوناه کەوتنە بەندینخانەکان ئەشکەنجەیەکی زۆر دران، کاتێکیش لەبەندینخانە دەرچوون، نیوه ئادەمیزادێک بوون، زۆرێک لەوانە تووشی دەیان نەخۆشی ترسناک و کوشندە بوون، بەشێکیان بەئازاری نەخۆشییەکانیان کۆچی دوایان کرد، هەندێکی دیکەش لەناو بەندینخانە پیادانیان لەسەر خۆیان نووسی، لەدواتردا لەسێدارە دران.

ئەگەر پاشەڵ پیسەکانی هاوزمان راپورتیان بنووسیبایە بەوەی گەنجەکی خانەوادەیەک چووبێتە شاخ و دژی رژێم دەجەنگە، ئەوا دواتر شەفڵەکانی رژێم لەبەرچاوی هەموو خەڵکی گەڕەک خانووەکەیان دەڕووخاند، ئەوانەی پاسەوانیان لەشەفڵەکە دەکرد، کەسانی چەکداری هاوزمانی بەکرێگیراو بوون، هیچکات باکیان بەوە نەبوو، بەوەی ئەوانە هاوشار و هاوبازنەن، زۆر بەشەرمانە قسەی ناشیرینیان بەخەڵک دەگوت، چاویان لەخەڵک سوور دەکردەوە، ئەوانە شەوانە کوزکەشیان بۆ ئەمنە عەرەبەکان دەکرد و دەبوون بەپاسەوانیان.

جاشەکان شانازیان بەخۆیانەوە دەکرد، کاتێک دژ بەخەڵکی شەقامە بازنەییەکان هەڵسوکەوتیان دەکرد. زۆرجاریش هێزەکانی شاخ دەهاتنە خوارەوە، ئەو بەکرێگیراوانەیان خەڵتانی خوێن دەکرد، ئەمە هەناسەیەک بوو بۆ خەڵکی شەقامە بازنەییەکان، بەڵام جاش و بەکرێگیراوەکان ئەمجارەیان زۆر دەندانە دەکەوتنە وەزەی خەڵک، بەرۆژی نیوەڕۆ جەند گەنجەکیان گولەباران دەکرد. هەموو ئەوانەی ئەو تاوانەیان ئەنجام دەدا وا خۆیان نیشان دەدا ئەوان لەسەر هەقن و دەیانەوێ سەروەری رژێمەکەیان بپارێن، بۆیە هەردەم لەلایەن سەرەکانیانەوە دەستخۆشیان ئاراستە دەکرا، ئەوانیش پف دەبوون، هەنگاویان دەنا تا روو لەشاخ بکەن، هەرچی پەیوەستە بەشاخ و چیاکان بیانهێننە خوارەوە و لەپێش چاوی خەڵک ریسوایان بکەن، کەچی ئەمە پێچەوانە دەبووە تەنیا کەلاکیان دەهێندرایەوە، ئەمجارەیان بەجۆرێک چاویان سوور دەبوو، بەڕەشبگیرانە لەسەر شەستەی شەقامە بازنەییەکان خەڵکیان دەستگیر دەکرد و تاوانی پەیوەندیان لەگەڵ شاخ دەخستە پاڵیان، بۆ دووبارە چەند خانەوادەیەکی دیکە ماڵوێران دەبوون، هەر یەکەو بەرەو لایەک ئاوارە دەبوون.

تەنیا بەکرێگیراوەکان زوڵم و ستەمیان نەدەکرد، بەڵکو دەستە دەستەکانی شاخیش هەندێکجار بەئەنقەست زوڵمیان لەکەسانێک دەکرد، کەهیچ پەیوەندییەکیان بەبەکرێگیراوەکان نەبوو، ئەشکەنجەیان دەدان، هەر بۆ ئەوەی بە خەڵک بیسەلمێنن ئەوانیش دەتوانن لەنێو شەقامە بازنەییەکان هێزێکن.

ماڵوێرانی لەو کاتەوە دەستی پێکرد، کە هەردوو لا بەگوڕوتینێکەوە بەرەنگاری یەکتر بوونەوە، رژێمیش بزەی خەندەی دەهات، چونکە هەرچۆنێك بۆ ئەوا خەڵکی شەقامە بازنەییەکان دەکوژرێن، رژێم باکی نەبوو تا چەند ئەو شەڕ و ماڵوێرانییە درێژە دەکێشێ، گرنگ ئەوەیە هەرچی ئەو لەو بنەچەیە هەن دەبێ ئاوارە و بێدەرەتان بژین، هەردوو لاش بیریان چووبێوە ئەوان کارەسات دەهێننە ئارا، بێ باکانە لەهەموو شوێنێك تەقەیان لەیەکتر دەکرد، زۆرجارانیش خەڵکی بێ گوناه دەکوژران، ئەم کێشمە کێشمە بەردەوام بوو، لەلایەکی دیکەوە پیاوانی

رژێم راودووی خەڵکیان دەنا تا بن بەسووپای میللی و دوای سووکە راهێنانێك دەنێردرانە جەنگێکی ماڵوێرانی نێوان هەردوو هێزی گەورەی عێراق و ئێران، تەرمی بەشێك لەوانیش دەگەڕایەوە، زۆربەی ئەوانەی دەستگیردەکران تا بن بەئەندامی سووپای میللی تەمەنیان گەورە بوو، بەشێکیان بەساڵاچوو بوون، ئەوان سەرەڕایی ئەوەی چەندین نەخۆشییان هەبوو، رۆژانەش لەبەرەکانی جەنگ بەرگریان لەگیانی خۆیان دەکرد، دەیانزانی تووشی چ بەڵایەك بوونەتەوە و رزگاربوونیان مەحاڵە ئەگەریش رابکەن، ئەوا ماڵ و منداڵیان دەنێردرێنە زیندان، ئەگەریش دەستگیر بکرابوونایە ئەوا لەبەردەم هاوڕێیەکانی ناپاکیان لەنێوچاوانیان دەنەخشاند و دەکوژران.

لەهەموو روویەکەوە بۆ هاووڵاتییانی شەقامە بازنەییەکان سەردەمێکی تاریك بوو، ئەوانەی لەدوورەوە هاتبوون بۆ ناو شەقامە بازنەییەکان بەشێکیان لەگەڵ رژێم دەستیان تێکەڵ کردبوو، ئەمنە عەرەبەکانیش کاتێك دەگوازرانەوە نێو شەقامە بازنەییەکان ئەوا خانەوادەکەیان ئاهەنگیان دەگێڕا، چونکە دەیانزانی دەوڵەمەند دەبن، بەدەستگیرکردنی چەند لاوێکی شەقامە بازنەییەکان، تۆمەتێك دەخرایە پاڵیان دواتر دوای پارەیەکی زۆریان دەکرد، تا هەر نەبێ کەسوکارەکەی سەردانی بکەن، هەروەها بۆ ئازادکردنیان داوای پارەیەکی قەبەیان لێدەکردن، بە دووسێ کاری وا ئەو ئەمنە عەرەبانە دەوڵەمەند دەبوون، دیارە هەموو ئەو کارانەش بەهۆی ئەو کەسە پاشەڵ پیسە هاوزمانەکان بوو، چونکە ئەوان دەیانویست بەوردی راپۆرتیان بۆ بنووسن و هیچ بوارێك نەمێنێتەوە تا لەبەردەم یاسا رزگاریان بێ، ئینجا چ یاسایەك یاسایەك بەهەموو شێوەیەك بەپێی قسەی خۆیان بۆ مانەوەی سەروەری نیشتمان و دەستەکانیانە.

سەرێك جاشەکان یان بەناوێکی دیکە موستەشارەکانی فورسان کێبڕکێیان دەکرد بۆ ئەوەی سەرکارە عەرەبەکانیان رازی بکەن، ئەوا جلێکی پێشتە و سمێڵ بابڕەکانیان هەردەم دەستیان لەسەر سینگ بوو بۆیان، هەردەم لەچاوانیان دەخوێندرایەوە ئەوان دەستیان بەخوێنی هاووڵاتییانی شەقامە بازنەییەکان سوورە، لەناو خەڵکیش خۆیان بەپیاوچاك نیشان دەدا، تا هاوکاری ئەم و ئەو بکەن و رۆڵەکانیان بپارێزن لەهەموو ناخۆشییەك و دواتر بێنە ریزیان، لەم رووەوە زۆر کەس لەترس و برسییەتیدا چوون بۆ ریزی ئەو سمێڵ بابڕانە، بەڵام زۆری نەدەبرد لەیەکێك لەشەڕەکاندا ئەوانەی لەنوێوە چووبوونە ریزی بەکرێگیراوەکان، دەکوژران.

دەبێ ئەوەش لەبیر نەکەین، زۆرێك لەوانەی خۆیان بەهاوزمانی ئێمە نەدەزانی، یان بەشێکی کەم لەهاوزمانەکانمان لەگەڵ عەرەبەکان پەیوەندییان دەبەست، ئەم پەیوەندییە گەیشتبووە ئاستی ژن و

ژنخوازی، زۆر بەشانازییەوە باسیان لەوە دەکرد، کە زاواکەیان عەرەبە و لەهەموو شوێنێك دەستی دەڕوا.

لەو سەردەمە تاریکە کار لەشەقامە بازنەییەکان بەدەست نەدەکەوت، بۆیە بەشێکی زۆری خەڵکە پیشەوەرەکە دەچوونە شارە عەرەبییەکان و لەبازنەی یەکەمی ئەو شارانە نیشتەجێ دەبوون، لەوێدا دەستیان بەکار دەکرد، زۆر بەکەمی دەگەڕانەوە نێو بازنە کانی خۆیان ترسیان لەهەموو شتێك بوو، نەوەك قین لەدڵێك تۆمەتێکی بۆ ڕێکخا، کاتێك لەیەکێك لەشەقامە بازنەییەکان چاوی پێبکەوێ، کێشەکان لەنێو ئەو شەقامانە ڕۆژ بەرۆژ زیاتر دەبوو، کەس بەهانای کەسەوە نەدەهات، یان ترسی لەوە بوو هاوکاری هاوڵێیەکی بکات، نەوەك تۆمەتێك بخەنە پاڵ، لەلایەکی دیکەوە بەشێك لەوانەی بۆ گەشتیاری دەهاتنە شەقامە بازنەییەکان، کاتێك سەیری چاوانیانت دەکرد، هەستدەکرد ئەوانیش لەزوڵمێك هەڵاتوون، بەڵام دەیانەوێ بەو گەشتەیان خۆیان لەبیر بکەن، هەموو شتێکی نالەباریان دەکرد، سەرنجی ئەولاو ئەوڵایان بۆ خۆیان رادەکێشا، خۆیان بەبەختەوەر دەزانی کاتێك متمانەیان بەیەکێك بوایە دڵ و دەروونی خۆیان دەکردەوە، کەسانی نێو شەقامە بازنەییەکانیش تەنیا گوێیان رادەگرت، نەوەك ئەمە فێڵێك بێ تا دڵ و دروونی خۆیان بکەنەوە، بۆیە تەنیا گوێیان دەگرت، زۆرجار چایخانەکان تەنیا کەسانی گەشتیاری تیادا بوو، بەزمانێك قسەیان دەکرد، بێزاری پێوە دیار بوو، بەڵام ئەوانیش نەیاندەتوانی بەتەواوی هەرچی لەدەڵیاندایە بیدرکێنن.

تەنیا دەیانگوت شەقامە بازنەییەکانتان بەشێوەیەك رازاوەیە دڵ و دەروونی هەمووان دەکاتەوە، ئەمە بەهەشتێکە ئێوە تیایدان، ئێوە تەنیا کەمێك کەلە رەقن دەنا دەتانتوانی خۆشترین ژیان بەسەر ببەن و تەلارەکانتان وەك خۆتان بەرز بێ.

گەڵەکە دوورەکانی دوا بازنە، زۆربەیان کریستیانی بوون لەرووی هەوادارییەوە زۆربەیان سەر بە بازنەی رژێم بوون، ئەوانیش ترسێکی گەورەیان لەرژێم بوو، کەچی بەهۆی دامەزرێنەری دەستەی رژێم خۆیان کردبووە بەشێك لەرژێم، ئەوان لەترسی کەسانی خراپ و دەمارگیر خۆیان بەژێمەوە هەڵواسیبوو، نەوەك لەم ژمارەیە کەمتر ببن و بۆ جارێکی دیکە، ئەو بەشەی ماوە روو لەهەندەران بکەن، زۆر بەکەمی پێوەیان دیار بوو زوڵم لەخەڵك بکەن، بەشێکیان پێیان شورەیی بوو ئازاری کەسانی نێو هاو شەقامە بازنەییەکانیان بدەن، هەردەم دەیانگوت "دونیا شەو و ڕۆژێك نییە"، ئێمە سەردەمانێك ئیمپراتۆریەتمان لەسەر ئەو خاکە هەبوو، بەڵام دەبینی ئێستا ئێمە تەنیا کەمینەیەکین، بۆیە زوڵم و زۆری تەنیا تاوانێکە و لەئەستووریدا دەپسێ، کەچی بەشێك لەوانە لە بارگای رژێمەکەیان

لەنێو شەقامە بازنەییەکان پەرت و بڵاو بوون تا خۆیان لەهەموو پەرتەوازەیەك و دووبارە شکانەوە ببن، چەند تاکێکی ئەو گەڕەکە دوورە کریستانیانە بوو بوون بەبەشێك لەشاخ و خۆیان لە شەقامە بازنەییەکان جیا نەدەکردەوە، مێژوو شایەدە هەندێکیان گیانیان بەختکرد بۆ ئامانجێك، کە باوەڕیان پێی هەبوو، خەڵکی گەرەکە دوورەکانیش، کە لەدوا بازنەدا بوون، ترس و دڵەڕاوکێ گیانی ئەوانیشی داگیر کردبوو.

سەرەڕای هەموو ئەو ناخۆشی و ئەشکەنجە و ئازارە ژیان بەردەوام بوو، هەندێکجار شەقامە بازنەییەکان لەکەلاوە دەچوو، هەندێکجاریش گەشاوە دەبوو، بەڵام هەردەم ترس لەسەر هەموو شتێکدا زاڵ بوو، زاڵبوونێك هەموو شتێکت لێ بوو بووە سیخوڕ، ترست لەوە بوو لەنێوان دەرزەکانی ماڵەکەتدا قسە و وتەکانت بپەڕێتەوە و تۆمەتێکت بۆ هەڵبەستن، هیچ دایك و باوکێك قسەی تەواوی دەروونی بۆ منداڵ و نەوەکانی نەدەدرکاند، نەوەك لەکۆڵان بیگێڕێتەوە و خۆی قوڕ بەسەر خۆیدا بکات.

ئیتر بەو شێوەیە چیرۆکی شەقامە بازنەییەکان بەو شێوەیە بەردەوام بوو، هیچ ئاسۆیەك نەدەبینرا، خەڵکەکە راهاتبوو تا خۆیان لەگەڵ دۆخەکە بگونجێنن.

کێشەی سەرەکی خەڵکی ئەو بازنانە خودی خۆیان بوون، واتە ترسیان لەهەموو شتێک بوو، زۆر جار لەناکاوێکدا بەهەواڵێک دڵیان دادەخورپا، یان ئەوەتا یەکێک لەسەربازەکانی ئەو بازنەیە لەبەرەکانی جەنگ تەرمەکەیان بەئۆتۆمبیلێکی تەکسی یان سووپا دەهێنایەوە، هەروا شەوانە شاخ دادەبەزیە نێو شار، ئەمە مایەی دڵخۆشی شەقامە بازنەییەکان بوو، بەڵام کاتێک ڕۆژ دەبووە، هیچ ترووسکەیەکی رووناکی نەدەبیندرا، هەرچی جاش و ئەمن و مەفرزە خاسەکان هەبوون ناو شاریان دەتەنی بە ئاماژەی سیخوڕەکانیان، شەفڵەکان خانوویەکیان دەڕووخاند، بەو بیانووەی لەشەودا پێشوازییان لەشاخ و چیاییەکان کردووە، دیمەنێک بوو تا ئەو پڕی جەرگبڕ بوو.

ڕەسوڵ بەختیار

چاوەکانت بەشوێنمدا دەگەڕێن…
دڵکەش قادر

ئەگەر من مردم
تۆ لە کام چاوگەی هیواوە سەردەردەکەی؟
لە کام ئولفەتی خۆشەویستییەوە
پێکەنین بەیان دەکەی؟

ئەگەر من بوومە قوربانی،
تۆ لە کام چاوگەوە دەڕۆیت و
داوای هیوا دەکەی؟
لە کام پێکی مەمکەوە داوای پاکبوونەوە دەکەی؟

ئەگەر من گوومبووم
لەکام باخچەدا پشوویەک دەنۆشی و خەیاڵێک دووگیان دەکەی و بەدیار
چاوی دڵکەشەوە دەگری؟
لە کام کۆشکدا سەرخەوێ دەشکێنی بەبێ گریان؟

ئەگەر من لە هیچ شوێنێ نەبووم
ئەو ڕۆژە دێت
چاوەکانت بە شوێنما دەگەڕێن
هەمووجێ لە چاوتا
لە هزرتا
لە خەیاڵتا
دەبنە وەسوەسەی نەدۆزینەوە و
گەڕان.

ئەوکاتەی دڵتەنگ بووی
سەرێک بدە لە ماڵە چۆڵەکەی سینەم و
تەماشای شکڵە هەڵواسراوەکان بکە
چۆن بە دیواری دڵمەوە
چۆن بە تاقی سینەمەوە
بەبێنازی سەمای تەنیایی دەکەن
چۆن بەبێهیوایی سەیری خۆرئاوابوون و
ئاسۆغەمگینەکان و
شەکەتی ڕێگای ونبوون دەکەن.

ئاخ بەنازی گووشین و
بێ مەیلی مەستبوون.

سلێمانیی
دەکەش قادر